

Biomeetria praks 6

Illustreeritud (mittetäielik) tööjuhend

Eeltöö

1. Avage *MS Excel*'is oma kursuse ankeedivastuseid sisaldav andmestik,
 2. lisage uus tööleht, nimetage see ümber leheküljeks 'Praks6' ja
 3. kopeerige kogu 'Andmed'-lehel paiknev andmetabel lehekülje 'Praks6' ülemisse vasakusse nurka.
-

Ülesanne 1.

- Illustreerige tunnuste 'PIKKUS' ja 'JALANR' vahelist seost hajuvus- ehk punktdiagrammiga.
- Jälgige, et x-telg (horisontaalne telg) vastaks jalanumbritele ja y-telg (vertikaalne telg) pikkustele. Vajadusel kujundage joonis ümber.
- Prognoosimaks pikkust jalanumbri alusel, lisage joonisele lineaarne regressioonisirge, samuti regressioonivõrrand ja viimase alusel leitavate prognooside täpsust kirjeldav determinatsioonikordaja R^2 .
- Prognoosige leitud võrrandi alusel, keskmiselt kui pikk on jalanumbrit 40 omav tudeng.

Ülesanne 2.

- Teostage statistikaprotseduuri Regression (Data-sakk -> Data analysis...) abil lineaarne regressioonanalüüs prognoosimaks tudengite pikkust jalanumbri alusel.
 - Kirjutage protseduuri tulemuste põhjal välja lineaarne regressioonivõrrand (ehk regressioonimudel) kujul
$$Pikkus = a + b \times Jalanumber,$$
kus a ja b asemel on *Excel*'i poolt välja arvatud kordajate väärtused.
 - Kui suur on keskmiselt pikkuste vaheline erinevus tudengitel, kelle jalanumbrid erinevad 2 võrra?
 - Kas leitud regressioonivõrrand on statistiliselt oluline? Põhjendus!
 - Kirjeldamiseks prognooside täpsust, sõnastage üks lause kas mitmese korrelatsioonikordaja (R), mudeli standardvea (*Standard Error*) või determinatsioonikordaja (R^2) kohta.
-

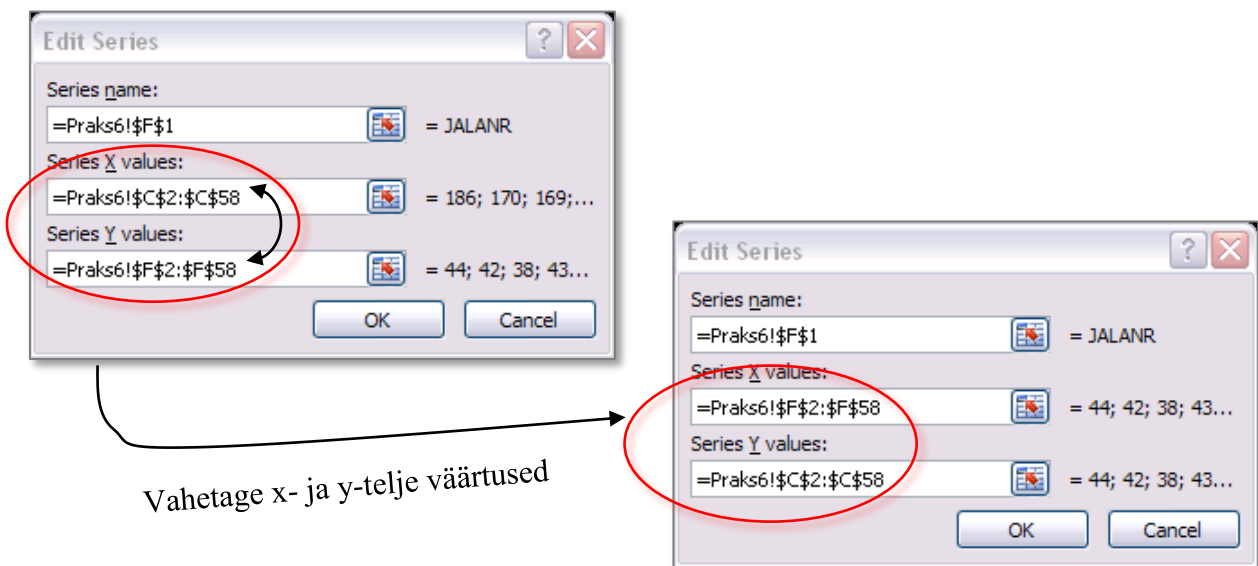
Ülesande 1 tööjuhend

1. Illustreerige tunnuste 'PIKKUS' ja 'JALANR' vahelist seost hajuvus- ehk punktdiagrammiga.

Joonisel peab x-telg vastama jalanumbritele ja y-telg pikkustele. Vajadusel kujundage joonis ümber (vt allpool toodud juhendit).

The image shows a Microsoft Excel spreadsheet with a scatter plot. The spreadsheet has columns for 'RIIK', 'SUGU', 'PIKKUS', 'MASS', 'PEA_P', and 'JALANR'. The scatter plot shows a positive correlation between 'PIKKUS' (height) on the y-axis and 'JALANR' (shoe size) on the x-axis. A text box points to the chart with the message: "Teljed on valepidi! Prognoosimaks pikkust jalanumbri alusel, peab pikkus olema y-teljel. Telgede vahetamiseks ...". Below the chart, the 'Select Data Source' dialog box is open, showing the chart data range as '=Praks6!\$C\$1:\$C\$58;Praks6!\$F\$1:\$F\$58'. The legend entries list 'JALANR' and the horizontal axis labels list '186', '170', '169', '180', and '179'. The 'Chart Tools' ribbon is also visible, showing the 'Design' tab with 'Chart Layouts' and 'Chart Styles' options.

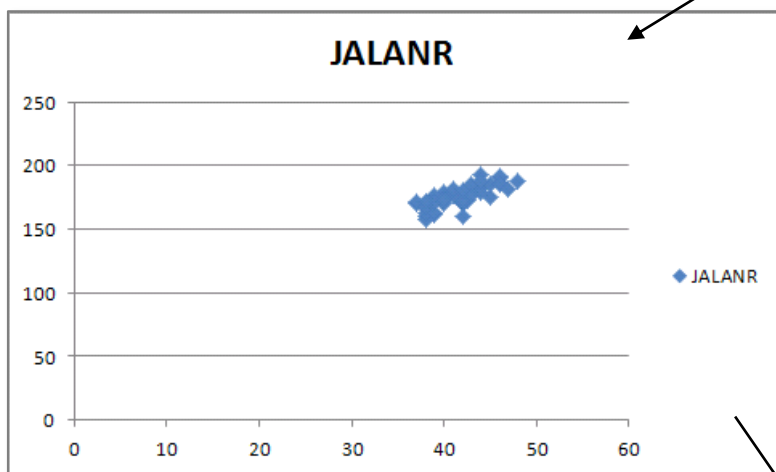
RIIK	SUGU	PIKKUS	MASS	PEA_P	JALANR
Eesti	M	186	95	59	44
Eesti	N	170	85	57	42
Eesti	N	169	50	54	38
Eesti	M	180	70	56	43
Eesti	N	179	72	55	40
Eesti	N	170	55	55	37
Eesti	N	160	58	55	38
Eesti	N	161	57	55	39
Eesti	N	171,5	59	57	38
Eesti	N	180	63	58	41
Eesti	N	168	54	57	38
Eesti	N	170	57	52	40
Eesti	N	163	61	57,5	39
Eesti	M	172	66	54	42
Eesti	M	183	73	54,5	44
Eesti	M	185	72	56	44
Eesti	M	187	94	59	46
Eesti	M	183	83	56	43
Eesti	M	190	102	59	46
Eesti	M	173	58	55,5	42,5
Eesti	N	157	63	55,5	38
Eesti	M	180	80	56	43
Eesti	M	180	84	60	43
Eesti	M	175	87	54	45
Eesti	M	181	81	55	43
Eesti	M	177	75	54	42
Eesti	N	175	60	53	39
Eesti	M	185	100	67	45
Eesti	N	176	75	56	41
Eesti	N	170	100	56	42
Eesti	M	179	59	56	44
Eesti	M	193	75	55	44
Eesti	N	169	60	56	38
Eesti	N	185	80	60	43
Eesti	N	163	64	57	38
Eesti	N	181	74	56	41
Eesti	M	191	70	59	46
Eesti	M	180	65	56	42
Eesti	M	173	67	55	42
Eesti	N	172	65	53	37
Eesti	N	173	80	56	40
Eesti	N	167	61	57	38
Eesti	M	185	100	60	46
Eesti	M	182	100	47	
Eesti	N	171	64	54,5	39
Eesti	N	173	55	57	39
Eesti	N	174	75	57	40
Eesti	N	162	55	57	39
Eesti	N	176	70	46	39
Eesti	N	168	58	55	38
Eesti	N	171	58	55	39
Eesti	N	172	55	53	38
Eesti	M	176	66	55	43
Eesti	M	188	95	59	44
Eesti	M	188	80	48	48
Eesti	M	180	74	56	42
Eesti	N	173	59	58	40

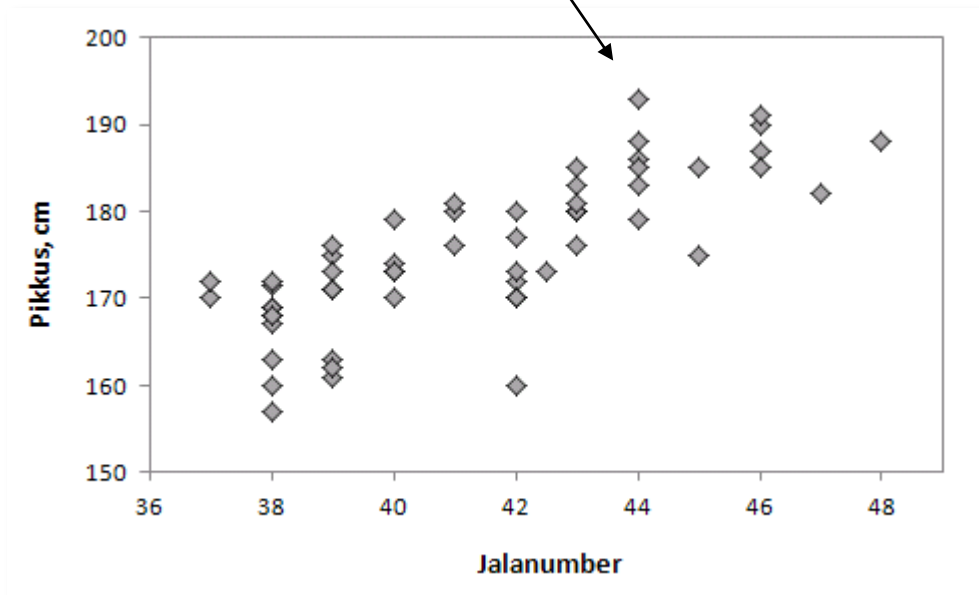
Vahetage x- ja y-telje väärtused

Tulemus:

pikkuse väärtused on y- ja jalanumbri väärtused x-teljel.

Kujundage joonis!

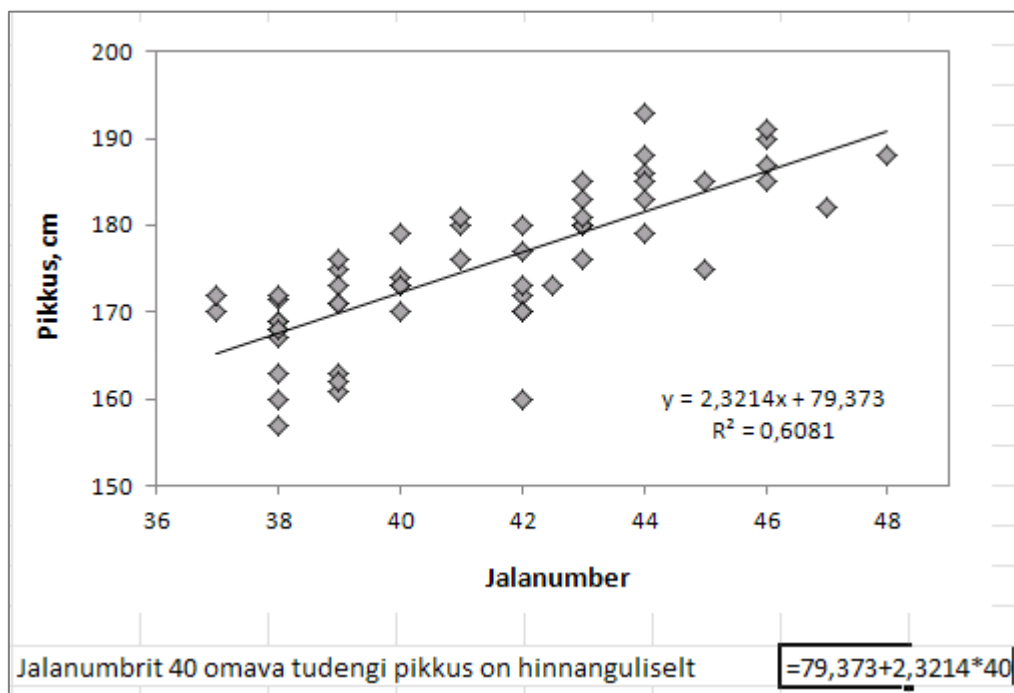
2. Prognoosimaks pikkust jalanumbri alusel, lisage tunnuste 'PIKKUS' ja 'JALANR' hajuvusdiagrammile **regressioonisirge**.

Lisage joonisele ka **regressioonivõrrand** ja viimase alusel leitavate prognooside täpsust kirjeldav **determinatsioonikordaja R^2** .

The image shows a multi-step process in Microsoft Excel:

- Top Panel:** The 'Chart Tools' ribbon is active, with the 'Layout' tab selected. The 'Trendline' button is highlighted, and its dropdown menu is open. The 'Linear Trendline' option is selected, with an arrow pointing to it from the text 'Lineaarse trendijoonse lisamiseks'.
- Middle Panel:** A scatter plot is shown with a linear trendline. A context menu is open over the trendline, with 'Format Trendline...' selected. An arrow points from the text 'Lisavalikute tarvis' to this option.
- Bottom Panel:** The 'Format Trendline' dialog box is open. Under 'Trendline Options', 'Linear' is selected. At the bottom, the checkboxes for 'Display Equation on chart' and 'Display R-squared value on chart' are checked. An arrow points from the text 'Märkige, saamaks joonisele regressioonivõrrandit ja R^2 väärtust' to these checkboxes.

3. Prognoosige leitud võrrandi alusel, keskmiselt kui pikk on jalanumbrit 40 omav tudeng. Selleks pange joonise alla kirja *Excel*'i poolt välja arvutatud regressioonivõrrand, asendades lihtsalt suuruse x arvuga 40. ☺

Ülesande 2 tööjuhend.

1. Teostage statistikaprotseduuri Regression (Data-sakk -> Data analysis...) abil lineaarne regressioonanalüüs prognoosimaks tudengite pikkust jalanumbri alusel.

The image shows a Microsoft Excel spreadsheet with a 'Data Analysis' task pane and a 'Regression' dialog box. The spreadsheet data is as follows:

	B	C	D	E	F	G	S
1	SUGU	PIKKUS	MASS	PEA_P	JALANR	ODE_VEN	KINO
2	M	186	95	59	44	1	viimase aasta jooksul
3	N	170	85	57	42	6	viimase kuu jooksul
4	N	169	50	54	38	1	viimase aasta jooksul
5	M	180	70	56	43	0	viimase 10 päeva jooksul
6		179	72	55	40	1	viimase kuu jooksul
7	N	170	55	55	37	1	viimase 10 päeva jooksul
8	N	160	58	55	38	1	viimase kuu jooksul
9	N	161	57	55	39	1	viimase 10 päeva jooksul
10	N	171,5	59	57	38	1	viimase kuu jooksul
11	N	180	63	58	41	2	viimase aasta jooksul
12	N	168	54	57	38	1	viimase aasta jooksul
13	N	170	57	52	40	2	viimase 10 päeva jooksul
14	N	163	61	57,5	39	0	viimase aasta jooksul
15	M	172	66	54	42	1	viimase aasta jooksul
16	M	183	73	54,5	44		rohkem kui aasta tagasi
17	M	185	72	56	44	1	viimase aasta jooksul
18	M	187	94	59	46	1	viimase aasta jooksul
19	M	183	83	56	43	3	viimase aasta jooksul
20	M	190	102	59	46	1	viimase aasta jooksul
21	M	173	58	55,5	42,5	1	viimase aasta jooksul
22	N	157	63	55,5	38	1	viimase kuu jooksul
23	M	180	80	56	43	2	viimase kuu jooksul
24	M	180	84	60	43	1	rohkem kui aasta tagasi
25	M	175	87	54	45	3	viimase aasta jooksul
26	M	181	81	55	43	2	viimase aasta jooksul
27	M	177	75	54	42	1	viimase kuu jooksul
28	N	175	60	53	39		viimase kuu jooksul
29	M	185	100	67	45		
30	N	176	75	56	41		
31	N	170	100	56	42		
32	M	179	59	56	44		
33	M	193	75	55	44		
34	N	169	60	56	38		
35	M	185	80	60	43		
36	N	163	64	57	38		
37	N	181	74	56	41		
38	M	191	70	59	46		
39	M	160	65	56	42		
40	M	173	67	55	42		
41	N	172	65	53	37		
42	N	173	80	56	40		
43	N	167	61	57	38		
44	M	185	100	60	46		
45	M	182	100		47		
46	N	171	64	54,5	39		
47	N	173	55	57	39		
48	N	174	75	57	40		
49	N	162	55	57	39		
50	N	176	70	46	39		
51	N	168	58	55	38		
52	N	171	58	55	39		
53	N	172	55	53	38		
54	M	176	66	55	43		
55	M	188	95	59	44		
56	M	188	80	48	48		
57	M	180	74	56	42		
58	N	173	59	58	40		

The 'Data Analysis' task pane shows the following options:

- Histogram
- Moving Average
- Random Number Generation
- Rank and Percentile
- Regression**
- Sampling
- t-Test: Paired Two Sample for Means
- t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances
- t-Test: Two-Sample Assuming Unequal Variances
- z-Test: Two Sample for Means

The 'Regression' dialog box has the following settings:

- Input Y Range: $\$C\$1:\$C\58
- Input X Range: $\$F\$1:\$F\58
- Labels
- Constant is Zero
- Confidence Level: 95 %
- Output Range: $\$U\21
- New Worksheet Ply:
- New Workbook
- Residuals: Residuals, Residual Plots, Standardized Residuals, Line Fit Plots
- Normal Probability: Normal Probability Plots

Regressioonanalüüsi tulemus:

SUMMARY OUTPUT						
<i>Regression Statistics</i>						
Multiple R	0,77980172					
R Square	0,60809072					
Adjusted R Square	0,60096509					
Standard Error	5,37994256					
Observations	57					
<i>ANOVA</i>						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>	
Regression	1	2470,02182	2470,022	85,3386	8,82306E-13	
Residual	55	1591,908005	28,94378			
Total	56	4061,929825				
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	79,3727035	10,42634534	7,612706	3,74E-10	58,47784053	100,26757
JALANR	2,32136296	0,251287157	9,237889	8,82E-13	1,817772241	2,8249537

2. Kirjutage protseduuri tulemuste põhjal välja lineaarne regressioonivõrrand (ehk regressioonimudel) kujul

$$Pikkus = a + b \times \text{Jalanumber},$$

kus a ja b asemel on *Excel*'i poolt välja arvatud kordajate väärtused.

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	79,3727035	10,42634534	7,612706	3,74E-10	58,47784053	100,26757
JALANR	2,32136296	0,251287157	9,237889	8,82E-13	1,817772241	2,8249537

3. Kui suur on keskmiselt pikkuste vaheline erinevus tudengitel, kelle jalanumbrid erinevad 2 võrra?

Vastus: $2 \times b$ (aga arvuliselt?). **Pange arvuline vastus kirja täislauselga.**

4. Kas leitud regressioonivõrrand on statistiliselt oluline? Põhjendus!

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	2470,02182	2470,022	85,3386	8,82306E-13 = <i>p</i>
Residual	55	1591,908005	28,94378		
Total	56	4061,929825			

Märkus. Regressioonivõrrandi statistiline olulisus tähendab seda, et leitud regressioonivõrrand kujul

$$Pikkus = a + b \times \text{Jalanumber}$$

võimaldab pikkust täpsemalt prognoosida võrreldes konstantse võrrandiga

$$Pikkus = a.$$

Ehk siis, statistiliselt olulise regressioonivõrrandi korral võimaldab jalanumbri arvestamine pikkust täpsemalt prognoosida võrreldes konstateeringuga, et kõigi tudengite pikkused on ühesugused (ja võrdsed suurusega *a*).

Hüpoteeside paar, mille testimiseks vajaliku *p*-väärtuse väljastab *Excel* tabelisse ANOVA, on kujul:

H_0 : regressioonivõrrand ei ole statistiliselt oluline

H_1 : regressioonivõrrand on statistiliselt oluline

ehk

H_0 : leitud võrrand ei ole parem võrreldes konstantse võrrandiga

H_1 : leitud võrrand on parem võrreldes konstantse võrrandiga

ehk matemaatilisel

H_0 : $Pikkus = a$

H_1 : $Pikkus = a + b \times \text{Jalanumber}$

Reaalselt rakendada on põhjust vaid statistiliselt olulist regressioonivõrrandit.

5. Sõnastage üks lause regressioonivõrrandist saadavate prognooside täpsuse kohta kas mitmese korrelatsioonikordaja (*R*), determinatsioonikordaja (R^2) või mudeli standardvea baasil.

SUMMARY OUTPUT	
<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,77980172
R Square	0,60809072
Adjusted R Square	0,60096509
Standard Error	5,37994256
Observations	57

Mitmene korrelatsioonikordaja *R* mõõdab uuritava tunnuse ja tema prognoositud väärtuste vahelist korrelatsiooni. Mida suurem, seda parem!

Determinatsioonikordaja R^2 näitab, kui suure osa uuritava tunnuse varieeruvusest võrrandist saadud prognoosid ära kirjeldavad, $0 \leq R^2 \leq 1$. Esitatakse enamasti protsentides. Mida suurem, seda parem!

Mudeli standardviga *SE* on prognoosijääkide standardhälve. Näitab tegelike ja prognoositud väärtuste vahelist keskmist erinevust (mudeli keskmist viga). Mida väiksem, seda parem!